

ΠΡΩΤ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ
ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ
ΜΑΣΤΕΡ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ - ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ - ΠΟΙΗΤΗΣ
ΓΕΝΙΚΟΣ ΑΡΧΙΕΡΑΤΙΚΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ Ι. Μ. ΖΑΚΥΝΘΟΥ

Η ΑΡΧΑΙΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΚΑΙ Η ΧΡΙΣΤΟΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΗΣ

«Ο καημός του θανάτου τόσο μέ πυρπόλησε...»

Αποτελεί αρχέγονο συναίσθημα ό φόβος του Θανάτου, τό δέος ένώπιον του άδηλου επέκεινα, αλλά -ώς έκ τούτου- καί ό πόθος τής Άθανασίας έντονος, άσίγαστος καί κυριαρχικός. Ό άνθρωπος, ως έλλογο όν πού εΐναι, δέν μπορεί στό βάθος τής ύπαρξής του νά δεχθεί καί νά παραδεχθεί ότι ύπόκειται άφρευκτα στή φθορά, έχοντας ήμερομηνία λήξεως. Προερχόμενος άπό τό μή όν καί ιστάμενος στό εΐναι, δέν δύναται νά κατανοήσει τό ένδεχόμενο νά εισέλθει έκ νέου στό μηδέν του, δίχως έλπίδα έπιβιώσεως.

«Ο καημός του θανάτου τόσο μέ πυρπόλησε, πού ή λάμψη μου επέστρεψε στον ήλιο» θά πει στίς μέρες μας ό Όδυσσέας Έλύτης¹, συνοψίζοντας καί συμπυκνώνοντας -ποιητικῶ τῶ τρόπῳ- όλες τίς ιδιαίτερες καί ιδιάζουσες διαχρονικές θεωρήσεις περί του έναγώνιου πόθου του μή άποθανείν.

Η διάρκεια τής ζωής μετά καί τόν σωματικό θάνατο, πού όπωσδήποτε τήν ακολουθεί, ύπῆρξε λοιπόν τό άμείλικτο ζητούμενο στήν διαχρονία του Άνθρώπου. Δεδομένου μάλιστα του αναπόφευκτου θανάτου του ύλικου συστατικού, ή έλπίδα τής έπιβιώσεως έστιάσθηκε στό πνευματικό συστατικό τής ανθρώπινης φύσης: Τήν Ψυχή.

¹ Άπό τό ποίημα «Λακωνικόν» τής συλλογής του Όδυσσέα Έλύτη, *Έξι καί μία τύψεις γιά τόν σύρρανό*, έκδ. Ίκαρος, Άθήνα 1978, σ. 18.

Περί Ἀθανασίας στήν Ἀρχαιότητα

Ἡ φιλοσοφία τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀσχολήθηκε ἀρκετά μέ τήν Ἀθανασία, ἐπιχειρώντας διάφορες καί ἀξιοπρόσεκτες προσεγγίσεις².

Κατά τόν Πλάτωνα, ἡ κύηση καί ἡ γέννηση τοῦ κάθε ἐμβίου ὄντος ἀποτελοῦν στοιχεῖα ἀθανασίας καί εἶναι φαινόμενα θεϊκά, ἐφόσον ἀπερχόμενος ὁ γεννίτορας ἀπό τή ζωῇ ἀφήνει στά μετόπισθεν ἕνα νεότερο ὄν, παρόμοιό του³. Ἡ ἐν λόγῳ σχέση βεβαίως ἀφορᾷ στήν διαδικασία τῆς διαωνίσεως τοῦ εἴδους, ὡς πρὸς τήν ὁποία τά ὄντα ἀποτελοῦν ἀπλές συνιστώσες. Διατυπώνουμε δηλαδή λόγο γιά μιάν ἀθανασία μέσῳ γόνου, ὅταν αὐτός καθ'αυτός ὁ γεννίτορας θά ἔχει λίξει.

Ἡ ὑστεροφημία, γιά τήν ὁποία οἱ πλείστοι ἐπίσης πασχίζουν, ἀποτελεῖ μιάν ἄλλη μορφή ἀθανασίας. Τί διασώζεται ὅμως καί μέ τήν ὑστεροφημία; Μόνο τό ἀπείκασμα τοῦ νεκροῦ, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἔχει ἤδη ἀπέλθει μακράν. Ἡ μνήμη του μπορεῖ νά ἐπιβιώνει, ὁ ἴδιος ὅμως ἤδη παρήλθε ὡς ὑπαρξη βιολογική...

Τό ζητούμενο καί πολυποθούμενο, λοιπόν, ποιό εἶναι; Τό νά διασωθεῖ ὁ καθένας ἀπό τήν ἀποτρόσπιη ἐμπειρία τοῦ θανάτου ἀτομικά καί προσωπικά!... Κάτι τέτοιο δέν ἦταν καθόλου εὐκολο νά προσλάβει ὁ ἀρχαιοελληνικός νοῦς. Τό εὐαγγελίστηκε ὅμως ἀργότερα ἡ χριστιανική θεώρηση!

Αὐτά συμβαίνουν στόν ἀρχαῖο μή μυστηριακό πολυθεϊσμό. Εἰσάγεται πάντως κάτι καινούργιο διά τῶν ἀρχαίων μυστηρίων: Πρεσβεύουν, ἐκτός ἀπό τή φυσική σωτηρία τοῦ ἀνθρώπινου γένους, τῶν εἰδῶν καί τοῦ ἐν γένει κόσμου μας, μιάν ἄλλη σωτηρία, τήν ὑπερφυσική, τήν ὁποία θά μπορούσε νά κατορθώσει αὐτός καθ'αυτός ὁ μύστης διά τῆς συμμετοχῆς του στό θεῖο δρᾶμα ἢ μέ τή θέαση ἐνός συμβόλου, τό ὁποῖο θά ἀνήγαγε σέ μυστηριακή βίωση τῆς ἀθανασίας.

Μιά πρώτη στοιχειοθέτηση τῆς μυστηριακῆς αὐτῆς ιδέας ἀποτελεῖ ὁ γνώριμος καί ἀπτός κύκλος τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἡ ἀναγέννηση τῆς φύσης ἐτησίως. Κατά τήν ἀρχαιότητα τῶν Ἑλλήνων, ἡ Δήμητρα ὑπῆρξε ἡ θεά, ἡ ὁποία χορήγησε, ὄχι μονάχα τήν δυνατότητα τῆς καλλιέργειας τῶν σιτηρῶν, ἀλλά καί τήν δυνατό-

² Βλ. α) Παν. Χ. Δημητρόπουλου, «Ἀθανασία τῆς ψυχῆς», *Θρησκευτική καί Ἠθική Ἐγκυκλοπαίδεια* [ΘΗΕ], Ἀθῆναι 1962, τ. 1, σσ. 501-506 καί β) Χρ. Ἀνδρούτσου, *Λεξικόν Φιλοσοφίας*, ἐκδ. Βασ. Πηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 24 ἐξ.

³ Βλ. *Συμπόσιο*, 206c καί 208a-b.

τητα της πρόσβασης στα Μυστήριά της. Από τη φυσική νομοτέλεια του κόσμου μας, εισερχόμαστε σε μίαν άλλη, υπερφυσική τώρα, πραγματικότητα: Ένῳ οἱ φυσικοί νόμοι ἀνακυκλώνουν ἐτησίως τή ζωή στα θνητά εἶδη τοῦ κόσμου μας (ἀπό τήν ἀνοιξη / γέννηση ἕως τήν ἀκμή, τήν παρακμή καί ἀπό ἐκεῖ ἕως τή νέα ἀνθησι καί τανάπαυιν), διά τῆς συμμετοχῆς στα Μυστήρια θά μπορούσε νά καταστῇ ὁ μυημένος «ὄλβιος» (κατά τόν Πίνδαρο) ἢ «τρισόλβιος» (κατά τόν Σοφοκλῆ), ὡς μετέχων τῆς μετά θάνατον εὐδαιμονίας⁴.

Οἱ Ὀρφικοί ἀνέπτυξαν τήν διάκριση τῆς Ψυχῆς ἀπό τό Σῶμα, τό ὁποῖο ἐξέλαβαν ὡς σῆμα τῆς (τάφο τῆς, δηλαδή). Κατ' αὐτούς, ἡ Ψυχή προϋπάρχει τῆς γεννήσεως καί αὐτῆς τῆς συλλήψεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά καί διασώζεται μετά τήν ἐκπνοή του, ὄντας ἀθάνατη, δεδομένου ὅτι ἔλκει τήν καταγωγή της ἀπό τοὺς θεούς, οἱ ὁποῖοι εἶναι οἱ κατ' ἐξοχήν ἀθάνατοι. Μὲ ἀλλεπάλληλες μετενσαρκώσεις ἡ Ψυχή ξεπληρώνει τα χρεωστούμενα, ἐξ αἰτίας τοῦ Ἄγους, ἀνάλογου τῆς παλαιοδιαθηκῆς παρακοῆς τῶν Πρωτοπλάστων⁵.

Ὁ Πλάτων (εἰσηγητής τῆς ἔννοιας «*ψυχή*», ἐπηρεασμένος μάλιστα ἀπό τόν Ὀρφισμό) προσεγγίζει τό πρόβλημα λογικά: Ἐφόσον οἱ ἀντιθετικές ἔννοιες ἀλληλοαποκλείονται, ἡ ζωή ὡς ἀντίθετη τοῦ θανάτου, τόν ἀποκλείει. Ἡ ἐν λόγω σχέση συνεπάγεται, ὅτι ἡ Ψυχή ὡς φορέας τῆς Ζωῆς εἶναι ξένη πρὸς τόν θάνατο, γι' αὐτό καί, ἅμα τῇ ἐλεύσει ἐκείνου, ἡ Ψυχή φεύγει σέ ἄλλο τόπο⁶.

Κατά τόν Ἀριστοτέλη, ἡ Ψυχή διακρίνεται σέ δύο εἶδη νοός: Τόν *παθητικό* καί τόν *ἀπαθῆ*⁷. Μόνον ὁ ἀπαθής εἶναι ἀθάνατος, ὁ ὁποῖος συνεχίζει νά εἶναι τέτοιος καί μετά τόν χωρισμό του ἀπό τό νεκρό σῶμα⁸.

Αὐτές οἱ φιλοσοφικές ἐκτιμήσεις, ἡ ἐν λόγω «*μελέτη θανάτου*»⁹ (δηλαδή ἡ πορεία τῆς ψυχῆς πρὸς τή θέωση) μπορεῖ νά καλύψει τήν ἐπιβίωση μόνο τῆς ψυχῆς μετά θάνατον. Ὁ ὅλος ἄνθρωπος ὅμως, ὁ ψυχοσωματικός, πῶς δύναται νά διασωθεῖ; Τά γυμνά ὅστᾳ στοὺς τάφους ἀποτελοῦσαν γιά τοὺς Ἀρχαίους τή

⁴ Βλ. Σπύρου Ράγκου, «Ἡ συνάντηση τοῦ ἑλληνισμοῦ μέ τόν χριστιανισμό ἀπό τόν πρῶτο ἕως τόν τέταρτο αἰῶνα», *Οἱ πρῶτες ἱστορικές καταβολές τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας* [τ. 1 τῆς θεματικῆς ἐνότητος *Ἡ Ὀρθοδοξία ὡς Κληρονομιά τοῦ Προγράμματος Σπουδῆς σπὴν Ὀρθόδοξη Θεολογία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀνοικτοῦ Πανεπιστημίου*], Πάτρα 2002, σ. 68 ἐξ.

⁵ Ὁ.π., σ. 69.

⁶ Φαίδ. 105, 107.

⁷ *Περὶ Ψυχῆς* Β' 2 413β.

⁸ *Περὶ Ψυχῆς* Γ' 5 430α.

⁹ Φαίδ. 81α.

λογικά πασιδίηλη απόδειξη για τί λήξη του ανθρώπου. Έχοντας τέτοια θεώρηση για τό σῶμα οἱ φυσικοκράτες Ἕλληνες δέν μπορούσαν νά κατανοήσουν τήν περί σωματικῆς ἀναστάσεως τοῦ ἀνθρώπου πεποίθησι τῶν Χριστιανῶν. Γι' αὐτό ἀκριβῶς ἀντέδρασαν εἰρωνικά οἱ φιλοσοφοῦντες Ἀθηναῖοι, ὅταν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στόν Ἄρειο Πάγο πρωτοκήρυξε –σύν τοῖς ἄλλοις– τήν Ἀνάστασι τοῦ τεθνεῶτος Ἰησοῦ. «*Ἀκουσόμεθά σου καί πάλιν περί τούτου*»¹⁰ τοῦ εἶπαν –εἰρωνικά καί κατά τι ἐνοχλημένοι– ἐνῶ ἀναχώρησαν ἀνεπιστρεπτί. Ποῦ νά γνωρίζουν ὅτι ἡ «*ἀποκαρδοκία τῆς κτίσεως*»¹¹ εἶχε ἤδη λάβει δικαίωσι *hic et nunc!* Ποῦ νά γνωρίζουν ὅτι τό ἐντελῶς νέο πού ἐπέλαμψε διά τῆς ὑπερβατικῆς ἀποκαλύψεως στόν ταλαίπωρο κόσμο τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, θά νοηματοδοτοῦσε ἔκτοτε τήν ἴδια τήν ὑπαρξιν καί τόν πολυαπαιτητικό νοῦ τοῦ παρόντος, ἀλλά καί τοῦ διαχρονικοῦ ἀνθρώπου!

Ὁ κόσμος, μέ τί φυσική εὐκοσμία πού τόν διακρίνει, ἡ ἐκρηκτική ἀρμονία καί ἡ ἰσορροπία τῶν στοιχείων πού τόν συναποτελοῦν, τά χρώματα καί τ' ἀρώματα τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία ὁλοένα σφύζει καί μαίνεται ἀνακυκλούμενη καί ἀνανεούμενη, δέν εἶχε τόν χρόνο (ἦ καί τήν δυνατότητα) θέας τῆς βαθύτερης αἰτίας τοῦ εἶναι. Ἡ φύσι ἀπό μόνη της παρέχει μόνον ὀρισμένα μυστικά κλειδιά (ἦ καί ἀντικλειδιά) γιά τήν εἴσοδο ἐκεῖ, ὅπου «*κεῖται*» ἡ Ἀποκάλυψι. Ἀλλά ὁ φιλοσοφικός λόγος ἀπλῶς ἀκράγγιξε τά πράγματα. Ἐρχεται ὁμως ἡ χριστιανική θεώρησι, γιά νά εἰσηγηθεῖ τήν ὑπερβατική Ἀποκάλυψι, διά τῆς ὁποίας ὁ ψυχοσωματικός ἄνθρωπος λαμβάνει δικαίωμα καί μερίδιο στήν Αἰωνιότητα.

Ἡ χριστοκεντρική πρότασι

Κατά τήν χριστιανική θεώρησι καί πεποίθησι, ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς ἀποτελεῖ ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ δόγμα καί λίθο ἀκρογωνιαῖο τοῦ ὅλου οἰκοδομήματός της. Ὁ ἄνθρωπος πλαστουργήθηκε ἀπό τόν Δημιουργό Θεό δισύνθετος: Ἀπό ὕλικά στοιχεῖα καί πνευματικά. Σύγκειται ἀπό σῶμα καί ψυχή. Ἡ παλαιοδιαθηκική φράσι «*ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καί καθ' ὁμωσιν*»¹² ἐκφράζει τήν δυνατότητα τῆς διάρκειας ἢ μᾶλλον τῆς θεώσεως, ἡ ὁποία δωρήθηκε στόν ἄνθρωπο. Πρὶν ἐπισυμβεῖ στή ζωή του ἡ προσπατορική παρα-

¹⁰ Πράξ 17, 32.

¹¹ Ρωμ. 8, 19.

¹² Γέν. 1, 26.

κοή καί πτώση, κατείχε τό θεόσδοτο χάρισμα τῆς *δυνατότητας* τοῦ *μὴ ἀποθανεῖν*: «Ὁ πρωτόπλαστος εἶχε τὴν δυνατότητα νά μείνῃ ἀθάνατος. Δέν ἐπλάσθη ἀθάνατος, μὴ δυνάμενος νά ἀποθάνῃ, ἀλλὰ δυνάμενος νά καταστῇ ἀθάνατος. Δέν εἶχε τό *Non posse mori*, ἀλλὰ τό *Posse non mori*»¹³. Μόλις συνέβη ἡ πτώση του, ὑπεισῆλθαν ὅμως στὴν ἀνθρώπινη φύση οἱ παράγοντες φθορά καὶ θάνατος ὡς καταστάσεις «παρά φύσιν».

Σύμφωνα μέ τὴν ἑλληνιστικὴ θεώρηση τοῦ κόσμου (κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἱεράρχηση *Οὐρανός - Γῆ - Ὑποχθόνια* ὑπονοεῖ τὴν ἐπικράτηση τῶν δυνάμεων τοῦ σκότους στὰ κατώτερα στρώματα, ὅποτε χρῆζουν λυτρώσεως), χρειαζόταν νά ὑπάρξῃ μιὰ «κατάβασις» ἀπὸ τὰ οὐράνια στὰ χθόνια καὶ ὑποχθόνια, ὥστε στή συνέχεια νά κατορθωθεῖ ἡ σωτήρια «ἀνάβασις» στὴν οὐράνια πραγματικότητα. Τὴν κίνησι αὐτὴ ἐκφράζουν διάφοροι μῦθοι τοῦ ἑλληνιστικοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ γνωστικιστικῶν κύκλων, ἐπηρεασμένοι πάντως ἀπὸ λαοὺς καὶ πιστεύματα τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως π.χ. Αἴγυπτο ἢ Περσία¹⁴.

Ἡ ἐνανθρώπιση τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἀγίας Τριάδος, τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ σταυρική αὐτοθυσία Του καταπράυνε τὸν ὑπαρξιακὸ πόνο, ἐπούλωσε τὴ χαίνουσα πληγὴ τῆς παρακοῆς καὶ τῆς πτώσεως, γεφυρώνοντας ἔτσι τὰ πρῶν διεστώτα. Κατόπιν, ὁ Πάσχων Ἰησοὺς μέ τό αἷμα Του «ἐξηγόρασεν ἡμᾶς»¹⁵ καί, ἀμέσως μετὰ, μέ τὴν ὑπερφυῆ Ἀνάστασί Του, βεβαίωσε, ὅχι μονάχα τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τὴν ὁλοσχερῇ ἥττα τοῦ θανάτου κατὰ κράτος, προκαταγγέλλοντας ἔτσι καὶ τὴν ἀνάστασι τοῦ ὅλου ἀνθρώπου (σώματος καὶ ψυχῆς) κατὰ τὴν μέλλουσα Δευτέρα Παρουσία Ἐκεῖνου.

Πάσχοντες θεοὶ καὶ ὁ θάνατός τους Ζωή

Χρειαζεται ἐδῶ νά ἀναφερθεῖ ὅτι ἡ αὐτοθυσία τοῦ Πάσχοντος Θεοῦ δέν εἶναι ἄγνωστη στὸν προχριστιανικὸ κόσμο. Στὸν Ὁρφισμό, λόγου χάριν, ὁ Διόνυσος-Ζαγρεύς, γιὸς τοῦ Δία καὶ τῆς Περσεφόνης, κατασπαράσσεται ἀπὸ τοὺς Τιτᾶνες, τοὺς ὁποίους κατακεραυνώνει ὁ Δίας. Οἱ ἄνθρωποι προέρχονται ἀπὸ τὴ στᾶχτι τῶν Τιτάνων, οἱ ὁποῖοι, πρὶν ἀποτεφρωθοῦν, κατασπάραξαν τὸν

¹³ Νικολάου Εὐθ. Μπισσοπούλου, *Θέματα Ὁρθοδόξου Δογματικῆς Θεολογίας. Πανεπιστημιακαὶ Παραδόσεις Δογματικῆς*, ἐκδ. Ὁργανισμοῦ Ἑκδόσεων Διδακτικῶν Βιβλίων, Ἀθήνα 1984, σ. 194.

¹⁴ Βλ. Μητροπολίτου Περγάμου Ἰωάννου Ζηζιούλα, *Ἑλληνισμός καὶ Χριστιανισμός. Ἡ συνάντησι τῶν δύο κόσμων*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 2008 (β' ἔκδοσι), σ. 105 ἐξ.

¹⁵ Ἀπὸ τὴν Ὑμνολογίαν τοῦ Ὁρθοῦ τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς.

Διόνυσο. Ἐτσι, οἱ ἄνθρωποι κατέχουν τή φθαρτότητα ἀπό τή στάχτη τῶν Τιτάνων καί τή σπίθα τῆς θειότητας (δηλαδή τήν ψυχή) ἀπό τόν σπαραγμένο Διόνυσο. Κατά τίς ὀρφικές τελετές ἀποζητεῖται ἡ ἀπελευθέρωση τῆς ψυχῆς ἀπό τό *σῆμα* της. Ἐνίοτε, ἰδιαίτερα σέ συγκρητιστικά περιβάλλοντα, ὁ πάσχων θεός Διόνυσος τοῦ Ὀρφισμοῦ ταυτίστηκε μέ τόν Μεσσία τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, πάσχων θεός ὑπῆρξε ἐξάλλου ὁ Ὅσιρις στήν Αἴγυπτο καί ὁ Ἄττις στή Φρυγία.

Ὅταν οἱ Ἀρχαῖοι διατυπώνουν λόγο γιά ἀθανασία στή θεότητα, ἐννοοῦν ὅτι ἐκεῖνο, τό ὁποῖο διακρίνει τούς θεούς ἀπό τή φύση, εἶναι ἡ ἀπάθεια καί ἡ ἀμεταβλησία. Ἡ μετά θάνατον εὐδαιμονία ὑπῆρξε ὁ στόχος ὅλων τῶν μυστηριακῶν δρωμένων, ἡ ὁποία κατορθώνεται στήν Ἀνατολή μέ τήν *κάθαρση* καί τήν *ἀναγέννηση δι' αἵματος*. Ἡ Κάθαρση εἶναι βασικό προαπαιτούμενο γιά τήν ἔξοδο ἀπό τήν πραγματικότητα τῆς φθορᾶς. Ὅπου ὁ ρύπος ἔχει ἐσωτερικευτεῖ, τότε ἀπατεῖται ριζική ἀλλαγὴ νοοτροπίας – μεταστροφή νοός, ἡ ὁποία γίνεται ἀργότερα γνωστή στόν Χριστιανισμό ὡς «μετάνοια».

Τό Αἶμα ὕστερα, ὡς οὐσία ποιητική τῆς ζωῆς, συνδέεται στενά μέ τό πάθος. Ὡς γνωστόν, ἡ ἴδια ἡ ζωὴ στή φύση, γιά νά διαιωνισθεῖ, στηρίζεται στή βρώση καί τήν πόση σώματος καί αἵματος τοῦ ἑνός ὄντος ἀπό τό ἄλλο. Ἡ ἐν λόγω ρήτρα ἐξόχως συνταράσσει καί καθυποβάλλει τόν ἀνθρώπινο νοῦ. Ἡ ζωὴ ἀπορρεῖ ἀπό τόν θάνατο, ὁ θάνατος τοῦ ἑνός προαπαιτεῖ καί δηλοῖ τή ζωὴ τοῦ ἄλλου. Γνωστό τυγχάνει καί τό τῆς λαϊκῆς σοφίας: «Ὁ θάνατός σου, ζωὴ μου», τό ὁποῖο –ἐξάλλου– μπορεῖ νά ἐκληφθεῖ καί ἐρμηνευτεῖ ἄριστα καί ἀπό θεολογική ὀπτική, ὅπως θά δειχθεῖ παρακάτω.

Ἐπειδὴ λοιπόν αὐτό ἀκριβῶς ἔχει γίνει κοινὴ παραδοχὴ στόν ἄνθρωπο κι ἐπειδὴ αὐτός ὁ ἴδιος ὑπόκειται σέ αὐτὴν τὴν ἀέναν διαδικασία τῆς φθορᾶς, θεώρησε ὅτι, ἐάν κάποιος ἀνώτερός του, ἓνας θεός ἐν προκειμένῳ, πεθάνει γιὰ χάρι του, τότε θά ἐξασφαλίσαι τό θανατωμένο θεῖο σῶμα ὡς προσωπικὴ τροφή του στόν αἰῶνα. Στόν Χριστιανισμό ἡ κάθαρση ἐκφέρεται μέ τὴν τρισπὴ κατὰδυση καί ἀνάδυση στό νερό τοῦ Μυστηρίου τοῦ Βαπτίσματος, ἡ δέ διὰ τοῦ *θείου αἵματος ἀναγέννηση* μέσα ἀπὸ τό Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας.

Ὁ αὐτοπροσφερόμενος Πάσχων Θεός τῶν Χριστιανῶν ἔχει κι ἓνα ἄλλο «προτέρημα»: Στὴν ἐποχὴ πού ἐκφράζεται ὡς ἱστορικὴ καί, ὕστερα, βιωματικὴ πραγματικότητα ἔχουν ἠττηθεῖ πλέον οἱ θηλυκὲς θεότητες. Μέχρι ἐκεῖνα τὰ χρόνια ἡ γυναικεῖα θεότητα παρῆχε θαλπωρὴ, στοργή, παραμυθία, ἀνακούφιση ἀπὸ τό ἄγχος τῆς ὑπαρξῆς καί ὅσων βαρῶν ἐπέφερε. Ὅλη ἡ προσφορά της

ἀναπτυσσόταν καὶ ἐξελισσόταν μέσα στὸν κύκλο τῆς Ἀνάγκης, μεταξύ δηλαδή τῆς γέννησης καὶ τοῦ θανάτου, ἡ δὲ ἀναγέννηση ποὺ χορηγοῦσε ἦταν ἀπρόσωπη καὶ γενική. Μιά ἀνδρική ὅμως θεότητα θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσει τὴν ψυχὴ στὴν ἀμεταβλησία ποὺ τῆς ἀρμόζει. Ἐξάλλου, οἱ συνήθεις πάσχοντες θεοὶ ἦταν ἀρσενικοί, οἱ δὲ θηλυκὲς θεότητες περιορίζονταν στὸν περιφερειακὸ ρόλο τῆς Μητέρας Θρηνωδούσας (Mater Dolorosa).

Ἐνα καταλυτικὸ «σύν» τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς πρὸς τὸν Πάσχοντα Θεό του εἶναι ἡ ιστορικότητα τοῦ προσώπου του. Ὅλοι οἱ προηγούμενοι ὑπῆρξαν δυσδιάκριτοι καὶ δυσθεώρητοι μέσα στὶς νεφέλες τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἀκοῶν τους. Ὁ Ἰησοῦς ὅμως ἔδρασε σὲ συγκεκριμένο τόπο καὶ χρόνο, συναναστράφηκε παντοιοτρόπως μὲ τὴν κοινωνία τῆς ἐποχῆς του, ἀπευθύνθηκε στὰ λαϊκὰ στρώματα καὶ κατ' ἰδίαν, ὑπάρχουν –μὲ ἄλλους λόγους– σημεῖα καὶ στοιχεῖα τῶν ἐπὶ γῆς ἰχνῶν του. Ἡ Μυθολογία τῶν πρότερων θεῶν εἶναι Ἱστορία στὴν περίπτωσή τοῦ Ἰησοῦ, ὅποτε ὁ ὑποψιασμένος μπορεῖ νὰ βάλει πλέον «τόν δάκτυλον ἐπὶ τὸν τύπον τῶν ἡλῶν»¹⁶ τῆς.

«Ὁ θάνατός σου, Κύριε, ἀθανασίας γέγονε πρόξενος...»

Ἔτσι, διὰ τοῦ Παθόντος Χριστοῦ ἡ ἀθανασία δέν εἶναι ἀδιόρατη ἢ ἄπιαστη πραγματικότητα πλέον. Ὁ θάνατός Του ἔγινε ἡ ὄντως ζωὴ μας, ἡ δὲ Ἀνάστασί Του χορηγεῖ στό ἀνθρώπινο γένος, σήμερα καὶ κάθε ἡμέρα, τό δικαίωμα τῆς συνέγερσης μαζί καὶ πλάϊ Του, ὄχι μονάχα ὡς ψυχὴ, ἀλλὰ ὡς ὅλος ἄνθρωπος, ἀφθαρτισμένος. Ἐκτοτε, μποροῦμε νὰ ἐλπίζουμε, ὅτι σύνολη ἡ ἀνθρώπινη φύση μας δέν ὀδηγεῖται στὴν ἀπώλεια τοῦ τίποτα καὶ τοῦ Πουθενά. Κατὰ τὸν ἱερό Παῦλο, «ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ Πνεῦμα ἐν ὑμῖν»¹⁷.

Κατὰ τὴν δυσχερέστατη γιὰ ὅλους μας στιγμὴ μιᾶς ἐξοδίου τελετῆς, ψάλλοντας τὴ Νεκρώσιμη Ἀκολουθία, ἡ καθόλου Ἐκκλησία (διὰ τῆς Ὁρθόδοξης Ὑμνογραφίας τῆς σέ ὥρα μάλιστα ἀξιοληπτικῆς ἀκμῆς ἡ Βυζαντινὴ Ποίηση) παραδέχεται ὅλα τὰ ἀνωτέρω μὲ κάθε προφάνεια, στηριζόμενη μάλιστα στὴν ἀποκρυσταλλωμένη δογματικὴ διδασκαλία τῆς: «Ὁ θάνατός σου, Κύριε, ἀθανασίας γέγονε πρόξενος. Εἰ μὴ γάρ ἐν μνήματι κατετέθης, οὐκ ἂν ὁ Παράδεισος

¹⁶ Ἰωάν. 20, 25.

¹⁷ Ρωμ. 8, 11.

ἡνέωκτο (...)¹⁸. Καί ἄλλου: «Σὺ εἶ ὁ Θεός ἡμῶν, ὁ καταβάς εἰς Ἄδην, καὶ τὰς ὀδύνας λύσας τῶν πεπεδημένων (...)¹⁹», ὄντας ταυτόχρονα «ὁ Θεός τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός, ὁ τόν θάνατον καταπατήσας, τόν δέ διάβολον καταργήσας καὶ ζωὴν τῷ κόσμῳ δωρησάμενος (...)¹⁹».

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὀνομάζει τὴν ψυχὴ «ἔσω ἄνθρωπον»²⁰, σέ ἀντιδιαστολή μὲ τόν «ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπον»²¹, δηλαδή τὸ σῶμα. Κι ἐδῶ ἀκριβῶς, στὸν «ἔσω ἄνθρωπον» μαίνονται οἱ μάχες ὅλες μεταξύ ὕψους καὶ βάθους, μεταξύ φθορᾶς καὶ ἀφθαρσίας. Σωτηρία καὶ ἀθανασία ἐν Χριστῷ δέν μποροῦν νά κατορθωθοῦν, ἐάν ὁ ψυχικός ἄνθρωπος βρίσκεται σέ κατάστασι ἁμαρτίας, τοῦτέστιν ἀσθενείας, δεδομένου ὅτι στὴν ὀρθόδοξη θεολογία ἡ ἁμαρτία ὡς ἀστοχία, ἁλλοτρίωσι καὶ ἔξοδος ἀπὸ τὴν κατάστασι «εἰς ἑαυτόν»²² ἀντιμετωπίζεται ὡς ἀσθένεια καὶ συζητᾶμε γι' αὐτὴν μόνο μὲ ἱατρικούς (καὶ ποτέ μὲ νομικούς) ὁρους.

Μέ ἄλλους λόγους, ἀναφερόμαστε σέ *θεραπεία* τοῦ πεπτωκότος καὶ ὄχι σέ *τιμωρία*²³. Πρόκειται γιὰ ἕναν ἄρρωστο, ὁ ὁποῖος ἔχει χρεια νά ἐπανέλθῃ στὴν ὑγεία καὶ τὴν ὁλοκληρία σῶος καὶ ἀβλαβείας, καὶ ὄχι στὴν ἀπαξίωσι, τόν ἐξευτελισμό καὶ τὴν ἐξουθένωσι. Ἔστω καὶ στὴν κατάστασι τῆς πτώσεως του, δέν ἔπαιρε οὔτε γιὰ μιὰ στιγμὴ νά εἶναι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Μπορεῖ νά πρόκειται γιὰ μιὰ εἰκόνα λερωμένη-ἀμαυρωμένη, ἡ ὁποία ἐπιδέχεται πάντως καθάρσεως διὰ τῶν ἱαματικῶν μεθόδων τοῦ ἱατρείου τῆς Ἐκκλησίας (δηλαδή τῶν ἱερῶν Μυστηρίων), ὥστε ν' ἀναφανεῖ ἡ ὥραιότητά της δοξασμένη.

Χαρακτηριστικὸ δείγμα τῆς ἀδιαπραγμάτευτης αὐτῆς πεποίθησις περὶ τοῦ ἀλώβητου τῆς θείας εἰκόνας στὸν ἄνθρωπο τῆς ἁμαρτίας εἶναι ὁ «Βίος τοῦ μακαρίου Ἀπφύ», ἀσκητικὸ κείμενο, προερχόμενο ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο τῶν τελῶν τοῦ 5ου μετὰ Χριστόν αἰῶνα. Τό κείμενο αὐτό ἀποτυπώνει μὲ ἐνέργεια τὴν ἐκκλησιαστικὴ συνείδησι ὅτι τὸ «κατ' εἰκόνα» δέν αἴρεται ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξιν ἐξ αἰτίας τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ παραμένει ὡς θεμελιῶδες καὶ ἀνεξάλειπτο στοιχεῖο τῆς ταυτότητάς της.

¹⁸ Ἀπὸ τὴν Νεκρώσιμ Ἀκολουθία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

¹⁹ Ὁ.π.

²⁰ Β' Κορ. 4, 16· Ρωμ. 7, 22· Ἐφεσ. 3, 16.

²¹ Β' Κορ. 4, 16.

²² Λουκ. 15, 17.

²³ Βλ. Νίκου Ματσούκα, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β'. Ἐκθεσις τῆς ὀρθόδοξης πίστεως σέ ἀντιπαράθεσι μὲ τὴ δυτικὴ χριστιανοσύνη*, ἐκδ. Π. Πουρναγᾶ, Θεσσαλονίκη 2001 (δ' ἀνατύπωσι τῆς β' ἐκδόσεως), σ. 524 ἐξ.

Στόν ἐν λόγῳ Βίο ὑπάρχει ἡ συνάντησις καὶ ἡ ἔντονη θεολογικὴ ἀντιπαράθεσις ἀνάμεσα στὸν ἐπίσκοπο Θεόφιλο καὶ τὸν ἀσκητὴ Ἀπφύ. Ὁ ἔρημίτης, εὐρισκόμενος κάποτε στὴν πόλιν τῆς Ὁξυρύνχου γιὰ νὰ ἐκκλησιασθεῖ, ἄκουσε νὰ ἀναγινώσκεται ἐγκύκλιος τοῦ ἐπισκόπου, στὴν ὁποία διατυπώνονταν ἡ θέσις ὅτι ὁ ἁμαρτωλὸς ἄνθρωπος δὲν ἀποτελεῖ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Ἡ διατύπωσις αὐτὴ προκάλεσε τὴν ἄμεση καὶ ἔντονη ἀντίδρασί του, καθὼς προσέβαλε τὴν ἴδια τὴν ὀντολογικὴ θεμελίωσις τοῦ ἀνθρώπου. Χωρὶς δισταγμὸ, ζήτησε νὰ συναντήσῃ τὸν Θεόφιλο, ἐπιδιώκοντας νὰ ἀποσαφηνίσῃ τὸ νόημα τῆς ἐπίμαχης διατύπωσις.

Ὁ Θεόφιλος, στὴν προσπάθειά του νὰ ἀπομακρύνῃ κάθε ἀνθρωπομορφικὴ παρερμηνεία τοῦ «κατ' εἰκόνα», εἶχε ὀδηγηθεῖ σὲ μίαν ὑπερβολικὴ διατύπωσις, ἡ ὁποία ἄφηνε νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι ἡ ἁμαρτία καταργεῖ τὴ θεῖα εἰκόνα στὸν ἄνθρωπο. Ὁ Ἀπφύς, μὲ νηφαλιότητα καὶ θεολογικὴ σαφήνεια, ὑπερασπίστηκε τὴν διαρκὴ παρουσία τῆς θείας εἰκόνας ἀκόμη καὶ στὸν ἁμαρτωλὸ ἄνθρωπο, ἐπισημαίνοντας ὅτι ἡ ἁμαρτία ἀλλοιώνει τὸν τρόπο ὑπάρξεως, χωρὶς νὰ ἀναιρεῖ τὸ θεμέλιό της. Ἡ παρέμβασί του ἀποδείχθηκε καθοριστικὴ, ὥστε ὁ Θεόφιλος νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ πρόβλημα καὶ νὰ ὑποσχεθεῖ τὴ διόρθωσις τῆς ἐπίμαχης φράσις τῆς ἐγκυκλίου.

Μετά τὴ συνάντησις αὐτὴν, ὁ Ἀπφύς ἐπέστρεψε στὴν ἔρημό του, παραμένοντας πιστὸς στοῦ ἀσκητικὸ ἥθος του. Ἡ μετέπειτα ἀνάδειξις του σὲ ἐπίσκοπο Ὁξυρύνχου ἐπιβεβαιώνει ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀναγνώρισε στοῦ πρόσωπό του ὄχι μόνον ἓναν ἄνθρωπο τῆς ἐρήμου, ἀλλὰ ἓναν αὐθεντικὸ φορέα τῆς ἀλήθειας περὶ τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας.

Ὁ «Βίος τοῦ μακαρίου Ἀπφύ» λειτουργεῖ ἔτσι ὡς εὐγλωττὴ μαρτυρία ὅτι ἡ θεῖα εἰκόνα, ἀκόμη καὶ τραυματισμένη, δὲν ἐκλείπει ποτέ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, διατηρῶντας ἀνοιχτὴ τὴν προοπτικὴ τῆς μετανοίας καὶ τῆς σωτηρίας²⁴. Πρόκειται γιὰ ἓνα κοσμικὸ, λαϊκῆς προελεύσεως κείμενο, τὸ ὁποῖο, ἂν καὶ δὲν φέρει τὸν χαρακτῆρα συστηματικῆς θεολογικῆς πραγματείας, ἀπηχεῖ μὲ καθαρότητα καὶ αὐθεντικότητα τὴ θεολογικὴ συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως αὐτὴ διαμορφώθηκε καὶ ἐκφράστηκε καὶ μέσα ἀπὸ τὴ λόγια διδασκαλία τῶν ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων. Ἡ ἀξία του ἔγκειται ἀκριβῶς στοῦ γεγονότος ὅτι φανερώνῃ πῶς ἡ ἀλήθεια περὶ τῆς θείας εἰκόνας στὸν ἄνθρωπο δὲν ἀποτελεῖ ἀφηρημένη διατύπωσις, ἀλλὰ ζωντανὴ πίστις, ριζωμένη στὴ συνείδησις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος.

²⁴ Βλ. Νίκου Ματσούκας, ὁ.π., σ. 537 ἐξ.

Ἐάν παραθεωρήσουμε τὴν ὁλοκληρία καὶ τὴ διαρκῆ παρουσία τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο, ἀκόμη καὶ μέσα στὴν κατάσταση τῆς βαρύτερης πτώσεως, τότε ὑπονομεύεται τὸ ἴδιο τὸ θεμέλιο τῆς σωτηρίας καὶ τῆς δυνατότητας ἀνακαινίσεως τῆς ἀνθρώπινης υπάρξεως. Μία τέτοια παραθεώρηση ὁδηγεῖ ἀναπόφευκτα τὴ θεολογικὴ σκέψη εἴτε πρὸς τὴν ἀντίληψη τοῦ ἀπόλυτου προορισμοῦ εἴτε πρὸς τὴν ἔμφραση σὲ μία δικαιοσύνη ἀποκομμένη ἀπὸ τὴ ζω-ντανὴ σχέση Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, ὁδοὶ ποὺ ἀποδεκνύονται ἀδιέξοδες καὶ ἀσύμ-βατες πρὸς τὸ ἦθος καὶ τὴν ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας. Ἀντιθέτως, ἡ διαφύλαξη τῆς ἀλήθειας περὶ τῆς ἀλώβητης θείας εἰκόνας κατοχυρώνει τὴν ἐλπίδα τῆς μετα-νοίας καὶ ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀκατάλυτη ἀξία κάθε ἀνθρώπινου προσώπου.

«...ἄλλα πὶό γρήγορο ἀπὸ τὴ φθορά»

Κλείνοντας, ἐπικαλούμαστε ἐκ νέου τὴν ποιητικὰ φιλοσοφικὴ (καὶ –γιατί ὄχι;– θεολογοῦσα) κατάρθεση τοῦ σημαντικοῦ Νεοέλληνα Ὀδυσσέα Ἐλύτη. Καὶ ἡ ἐν λόγῳ καταφυγὴ ὀφείλεται, ὄχι ἐπειδὴ ἐλλείπουν οἱ σχετικὲς ἀναφορὲς μέσα στὰ ὑπερπολύτιμα ἔργα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἐπι-θυμοῦμε νὰ καταδείξουμε πῶς ἡ ἐλπίδα τοῦ Αἰώνιου διοδεύει στὴ σκέψη ὅσων ποθοῦν Πάσχα (πέρασμα δηλαδὴ) ὑπαρξιακὸ ἀπὸ τὸν Θάνατο στὴν Ἀθανασία. Ὁ Ἐλύτης εἶναι –θεωροῦμε– στὴν προκεκμένη περίπτωση ὁ καταλληλότερος συνομιλητὴς αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου, δεδομένου ὅτι ἔχει ἀφομοιώσει γόνιμα τὴν περὶ ἀθανασίας διαλεκτικὴ τόσο τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὅσο καὶ τῆς Χριστι-ανικῆς Πίστης, οὕτως ὥστε θὰ μπορούσαμε νὰ τὸν θεωρήσουμε ταυτόχρονα εἴτε ἐπίγονο τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ ποιητῶν, εἴτε χριστιανίζοντα ἢ χριστιανό λόγο²⁵. Ἡ ποιητικὴ συνείδησί του κινεῖται μέσα σὲ αὐτὴ τὴ μεγάλη παράδοση, ὅπου ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐξαντλεῖται στὰ ὅρια τῆς βιολογικῆς διάρκειάς του, ἀλλὰ καλεῖται νὰ μετᾶσκει σὲ μία ζωὴ ποὺ δὲν ὑπὸκειται στοὺς νόμους τῆς ἀποσύν-θεσης.

Γράφει, λοιπόν, μὲ πυκνότητα ποὺ θυμίζει λόγο ἀσκητικὸ καὶ πατερικὸ:

«Κάμε ἄλλα πὶό γρήγορο ἀπὸ τὴ φθορά»²⁶

καὶ κατωτέρω:

²⁵ Πρβλ. Ἐλένης Ἀρβελέρ, «Ὀδυσσεὺς Ἐλύτης: Ὁ ἕνας εἰδωλόλατρες μυστικός», Ἐλύτης ἀφιέρωμα, Περιοδικὸ ἡ λέξη 106 (1991), σσ. 726-731.

²⁶ Ἀπὸ τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Ὀδυσσέα Ἐλύτη, *Μαρία Νεφέλη*, ἐκδ. Ἰκαρος, Ἀθήνα 1978, σ. 87.

*«Ἄν δέν στηρίξεις τό ἓνα σου πόδι ἔξω ἀπ' τή γῆ
ποτέ σου δέν θά μπορέσεις νά σταθεῖς ἐπάνω της»²⁷.*

Θά ἦταν, πράγματι, εὐχῆς ἔργον, ἀφοῦ συνειδητοποιήσουμε μέ νηφαλιότητα τήν περιορισμένη διάρκεια καί τήν εὐθραυστη φύση τῶν γίνων πραγμάτων, νά προσανατολίσουμε τήν ὑπαρξή μας πρὸς τίς ἄνωθεν προοπτικές τῆς ἀφθαρσίας. Ἡ συνείδηση αὐτή γεννᾷ μία νέα ποιότητα ζωῆς, ὅπου κάθε σταγμὴ φωτίζεται ἀπὸ τήν προοπτική τῆς αἰωνιότητος. Τότε ὁ ἄνθρωπος ἀποικτᾷ ἐσωτερικὴ σταθερότητα, διότι θεμελιώνεται σέ ἐκεῖνο ποῦ δέν ὑπόκειται στὴν ἀλλοίωση τοῦ χρόνου.

Ἔτσι καθίσταται δυνατὴ ἡ πραγματοποίησις τοῦ προσωπικοῦ ἄριστου καί σωτηρίου ἁλματος, ἐκείνου ποῦ ὑπερβαίνει τήν ἰσχύ τῆς φθορᾶς καί εἰσάγει τήν ἀνθρώπιν ὑπαρξὴ στὴ χαρὰ τῆς ἀληθινῆς ζωῆς. Μέσα σέ αὐτὴ τήν προοπτική, ὁ λόγος τοῦ ποιητῆ ἀποκαλύπτεται ὡς ὑπαρξιακὴ πρόσκλησις καί ὡς ὑπενθύμιση τῆς βαθύτερης ταυτότητος τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος φέρει μέσα του τήν κλήσι τῆς αἰωνιότητος καί καλεῖται νά τήν πραγματώσει μέ τήν ἐλευθερία καί τήν ἀγάπην του.

²⁷ Ὁ.π., σ. 29.